

UNIVERZITA KARLOVA

Katolická teologická fakulta

Petr Honč

Praha mezi Vídní a Řím

Solní smlouva a správa *cassa salis* v letech 1630–1782

Prague between Vienna and Rome

Salt treaty and the *cassa salis* administration in the years 1630–1782

Autoreferát disertační práce

Praha 2017

Úvod

Solní pokladna¹ patří k jednomu z důležitých témat českých raně novověkých dějin, jemuž dosud nebyla v naší historiografii věnována odpovídající pozornost. Většina historiků o solní pokladně neví o mnoho více, než že sloužila k financování katolické církve. Někteří si možná ještě vzpomenou, že církev obdržela za každý do Čech dovezený soudek soli 15 krejcarů. Existuje přitom řada důvodů, proč si toto téma zaslouží náš zájem. Prameny k solní pokladně mohou pomoci k zodpovězení mnoha dílčích otázek souvisejících jednak s ekonomickým zabezpečením církve, jednak obecně s rekatolizací Čech. Jedním z nejdůležitějších finančních zdrojů rekatolizačních aktivit byla právě *cassa salis* a z ní později vytvořená samostatná pokladna tzv. *cassa parochorum*, jejímž hlavním účelem mělo být zřizování nových far.² Tento způsob financování katolické církve je v daném časovém období unikátní nejen v rámci zemí habsburské monarchie, ale i v celé katolické Evropě. Na příkladu solní pokladny lze rovněž velmi dobře ilustrovat proměňující se vztahy mezi církví a státem v dlouhém časovém horizontu doby pobělohorské, tedy od roku 1630 až do konce 18. století. Signifikantní je rovněž mezinárodní přesah *cassa salis*, poněvadž její správa nebyla pouze v rukou českého kléru. Díky tomu můžeme velmi dobře sledovat vztahy na úrovni biskup – nuncius – papežská kurie a s postupem času stále evidentnější centralizační tendence v potridentské katolické církvi.³

K největším problémům katolické církve po porážce stavovského povstání a zahájení rekatolizace země patřila kromě velkého deficitu duchovenstva krajně neuspokojivá ekonomická situace. Církev tak neměla dost finančních prostředků ani k zajištění své běžné činnosti, ani k provedení reformy podle ustanovení tridentského sněmu. Tato reforma se týkala především zlepšení církevní správy, založení nových biskupství, zřízení biskupského semináře, pravidelného pořádání synody a vizitací. K tomu všemu bylo zapotřebí značných finančních prostředků, které v minulosti církev získávala hlavně díky svému velkému pozemkovému vlastnictví. Značná část někdejších církevních statků však zůstávala i nadále v rukou laiků.

Záhy se ukázalo, že pro světskou moc je neakceptovatelné, aby církev dostala zpět veškerý majetek, o který přišla již od dob vypuknutí husitských bouří. Zároveň si představitelé státu byli dobře vědomi toho, že bez vydatného příspěví církve nebude rekatolizace efektivní. Bylo tedy třeba najít řešení, které na jedné straně nezpochybní vlastnické právo současných držitelů statků zapsaných do desk zemských, na druhé straně pak zaručí katolické církvi pravidelný příjem jako náhradu za kdysi sekularizované jmění. V tomto ohledu již existoval jistý precedens, kdy příjmy pražského arcibiskupství, obnoveného v roce 1561, nebyly založeny na pozemkovém majetku, nýbrž na pravidelném ročním platu z české komory.

Do jednání o odškodnění katolické církve nebyla zapojena jen domácí hierarchie, ale prostřednictvím nuncia a v té době založené Kongregace pro šíření víry (*Congregatio de propaganda fide*, dále jen Propaganda) také Svätý stolec. Papež totiž byl podle

¹ V latinsky psaných pramenech se užívá výrazu „*cassa salis ecclesiastica*“, později též „*capsa salis*“, v italsky psaných pramenech „*dazio del sale*“ (solní daň), v německy psaných pramenech „*geistliche Saltz Cassa*“. Výrazy „solní pokladna“ a „*cassa salis*“ v disertační práci používám výhradně pro prostředky určené katolické církvi na základě solní smlouvy.

² Tyto pokladny se v literatuře někdy mylně ztotožňují. Srov. Johann B. HARING, *Grundzüge des katholischen Kirchenrechts*, Graz 1916, s. 754.

³ Papežský centralismus se projevoval v oblasti církevní správy, liturgie i církevního práva. K tomu srov. Heinrich LUTZ, *Reformation und Gegenreformation*, München 2002, s. 155; Petr HONČ, *Římský misál mezi tridentským a druhým vatikánským koncilem*, Acta Universitatis Carolinae Theologica, 1/2013, s. 151–171, zde: s. 153–159; Antonín HRDINA, *Kanonické právo*, Plzeň 2011, s. 38–40.

platného kanonického práva nevyšším správcem veškerého církevního majetku, k jehož zcizení musel dát svůj souhlas. Po dlouhých jednáních na nejvyšší úrovni se nakonec dospělo ke kompromisu, jímž se stala tzv. solní smlouva, na jejímž základě vznikla solní pokladna (*cassa salis*). Je třeba zdůraznit, že solní smlouva se týkala pouze Čech, nikoli vedlejších zemí Koruny české včetně Moravského markrabství, které nebylo sekularizačním procesem v takové míře zasaženo.

***

Nastínění geneze současného stavu poznání může pomoci objasnit jisté nepřesnosti, které od sebe historici vzájemně přebírali. Nejstarší zprávu o solní smlouvě a solní pokladně nalézáme u představitele první generace českých barokních historiků Tomáše Pešiny z Čechorodu v jeho latinském spisu *Phosphorus septicornis stella alias matutina* (1673),⁴ sepsaném k oslavě svatovítského chrámu a jeho kapituly. Pešina byl kanovníkem a od roku 1670 i děkanem metropolitní kapituly, jíž se pobělohorské jednání o majetkovém vyrovnání úzce dotýkalo. Navíc určitou dobu zastával i funkci spoluadministrátora solní pokladny, takže byl do tématu velmi dobře zasvěcen. Ve své knize Pešina podává přehled a interpretaci 10 klíčových bodů solní smlouvy a zmiňuje i náhradu, kterou, na rozdíl od kapitul, obdržely některé řády. Z jeho líčení je naprosto evidentní, že metropolitní kapitula se se solní smlouvou nesmířila ani 40 let po jejím uzavření.

Největší zájem o téma *cassa salis* nastal v 80. a 90. letech 19. století, kdy vznikla řada prací týkajících se ať už přímo, nebo nepřímo solní pokladny. Antonín Gindely ve své tiskem vydané přednášce vyložil vznik solní smlouvy a počátky solní pokladny.⁵ Svůj příspěvek uzavřel tvrzením, že solní daň byla zrušena císařem Josefem II. a že nikdy nebyla použita ve prospěch starých českých klášterů. Dopustil se tak hned dvou nepřesností. Solní daň ve prospěch církve předně nebyla v rámci josefínských reforem zrušena, jak se v české historiografii traduje až do dnešní doby,⁶ nýbrž byla připojena k náboženskému fondu, v rámci něhož fungovala v dalších letech jako jeho samostatná součást.⁷ Na druhý Gindelyho omyl, že české kláštery neměly ze solní daně žádný užitek, upozornil již Hynek Kollmann.⁸ Šestá kapitola Gindelyho posmrtně vydané monografie *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*,⁹ na niž čeští historici často odkazují, je doslovným překladem jeho studie *O vzniku tak zvané „Cassa salis“*. Liší se pouze v

---

⁴ Tomáš PEŠINA z ČECHORODU, *Phosphorus septicornis stella alias matutina, hoc est: sanctae metropolitanae Divi Viti ecclesiae Pragensis majestas et gloria*, Praha 1673, s. 101–110.

⁵ Antonín GINDELY, *O vzniku tak zvané „Cassa Salis“*, Výroční zpráva Královské české společnosti nauk, č. III, 1883, s. 18–34.

⁶ Srov. Antonín REZEK, *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války (1637-1648)*, Praha 1890, s. 63; Josef VALKA, *Česká společnost v 15. - 18. století II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“*, Praha 1983, s. 91; Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny Zemí Koruny české*, sv. VIII. 1618–1683, Praha – Litomyšl 2008, s. 182; Jiří MIKULEC a kol., *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*, Praha 2013, s. 82.

⁷ Téma náboženských zemských fondů (matic) dosud nebylo v české moderní historiografii ani právnícké literatuře uspokojivě zpracováno. V 19. stol. se náboženským fondem podrobněji zabýval Joseph HELFERT, *Von dem Kirchenvermögen und dem Religionsfonde*, Prag 1834, s. 343–410; Srov. též Emil HÁCHA a kol., *Slovník veřejného práva československého*, sv. II., Brno 1932, s. 691–697, heslo *Náboženské fondy* (vypracoval Zdeněk Materka).

⁸ Hynek KOLLMANN, *O vlivu Propagandy na vznik tak řečené pokladny solní (cassa salis)*, Časopis Musea Království českého 72, 1898, s. 157.

⁹ Antonín GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Leipzig 1894, s. 307–326.

poslední větě, v níž je uvedeno, že pokladna nikdy nesloužila k účelům, které zamýšlel kardinál Harrach.¹⁰ Ani s tímto tvrzením však nelze souhlasit.

Dalším historikem tohoto období byl Antonín Rezek, jenž se dotkl našeho tématu v rámci pojednání o restitučních snahách katolické církve. Ve své monografii *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války* se věnoval zřízení solní pokladny.¹¹ Rezek pokračoval ve výkladu pobělohorské doby v dalších dvou dílech, vydaných pod souborným názvem *Dějiny Čech a Moravy nové doby*.¹² I zde nalezneme několik poznámek ke *cassa salis* týkajících se jednak dluhu královské komory, jednak zřízení nových biskupství.¹³ Na Rezka v pokračování *Dějin Čech a Moravy nové doby* navázali, i když kvalitě jeho prací se nevyrovnali, Josef Svátek a Justin V. Prášek. Od těchto historiků pocházejí tvrzení, že Propaganda používala část financí z *cassa salis* na své vlastní potřeby a že naléhavé potřeby kostelů a duchovenstva v Čechách zanedbávala.¹⁴ Kongregace měla svého práva na rozdělování prostředků z pokladny užívat v 18. století hlavně k účelům mimočeským.¹⁵ Tyto teze, hluboce zakořeněné v české historiografii, budou v této práci vyvráceny.

Solní pokladnu nemohl vynechat ve své monografii o arcibiskupovi Harrachovi katolický historik a kanovník pražské metropolitní kapituly František Krásl.¹⁶ Všichni kanovníci pražské metropolitní kapituly věnující se církevní historii měli oproti jiným historikům tu výhodu, že byli důvěrně a interně seznámeni nejen s vlastní kapitulou, ale i s chodem celého arcibiskupství. Krásl věnuje *cassa salis* samostatnou podkapitolu, v níž rozebírá hlavní body solní smlouvy, které převzal a přeložil z Pešinova spisu *Phosporus septicornis*. Solní pokladnu Krásl srovnává s náboženským fondem zřízeným za Josefa II.¹⁷

Hynek Kollmann byl prvním českým historikem, jenž vyzdvihl význam pramenů uchovávaných v archivu Kongregace pro šíření víry (lat. *Congregatio de propaganda fide*, dále jen Propaganda) pro studium českých dějin pobělohorské doby.¹⁸ Převážně na pramenech pocházejících z tohoto archivu jsou založeny i dvě jeho studie týkající se solní pokladny. První z nich se věnuje jednání kardinála Harracha na císařském dvoře ve Vídni o zlepšení stavu katolické církve a o postupu katolické reformace.¹⁹ Druhá studie, zaměřená přímo na solní pokladnu, sleduje úlohu Propagandy při jednání o náhradu za zcizené statky.²⁰ V obou zmiňovaných studiích však chybí přesné citace pramenů.

---

¹⁰ „Bezüglich der Salzsteuer, die erst von Kaiser Joseph II. abgeschafft wurde, wolen wir nur so viel bemerken, dass sie nie zu de Zwecken verwendet wurde, die der Kardinal Harrach angedeutet hatte.“ Tamtéž, s. 326.

¹¹ Antonín REZEK, *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války (1637-1648)*, Praha 1890, s. 60–65.

¹² Antonín REZEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha první. Od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III. (1648–1657)*, Praha 1892; Týž, *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha Druhá. Vladaření císaře a krále Leopolda I. (Část první)*, Praha 1893.

¹³ Antonín REZEK, *Od míru Westfálského*, s. 147 a s. 239–248 passim; Týž, *Vladaření císaře a krále Leopolda I.*, s. 374.

¹⁴ Josef SVÁTEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha šestá. Panování císařovny Marie Teresie. Část II.*, Praha 1898, s. 145.

¹⁵ Justin V. PRÁŠEK, *Panování císaře Josefa II. Část I.*, Praha 1903, s. 318.

¹⁶ František KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623–1667*, Praha 1886, s. 499–513.

¹⁷ F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 509.

¹⁸ Hynek KOLLMANN, *O archivu Sv. Kongregace de propaganda fide*, Časopis Musea Království českého 66, 1892, s. 423–442.

¹⁹ Hynek KOLLMANN, *Jednání kardinála Harracha s dvorem císařským roku 1626–1627 v příčině náboženství*, Český časopis historický 4, 1898, s. 389–409.

²⁰ Hynek KOLLMANN, *O vlivu Propagandy na vznik tak řečené pokladny solní (cassa salis)*, Časopis Musea Království českého 72, 1898, s. 139–157.

Posledním historikem tohoto období, jenž věnoval pozornost solní pokladně, byl Antonín Podlaha, rovněž kanovník metropolitní kapituly. Ve své monografii o pražském arcibiskupovi Janu Josefu Breunerovi zmínil solní pokladnu i tzv. *cassa parochorum*.²¹ Podlaha vycházel hlavně z pramenů uložených v kapitulním archivu. Poté následovala v zájmu o toto téma téměř stoletá prodleva.

Po roce 1989 došlo v naší zemi k obnovení zájmu o studium církevních dějin a historici zaměřili svou pozornost rovněž na dobu baroka. Při interpretaci dané tematiky jsou přehodnocovány jednostranné závěry nejen marxistické historiografie, ale i starší literatury, zatížené duchem nacionalismu či konfesijní příslušností autorů. Mezi první historiky, kteří opět čerpali z bohatství těchto archivů ke studiu dějin raně novověkých Čech, patří italský bohemista Alessandro Catalano. Jeho monografie o kardinálu Harrachovi ukazuje v novém světle počínání a rozštěpenost katolického tábora.²² Je zde třeba také vyzdvihnout Catalanovu studii, v níž se podrobně zabývá pozicí a strategiemi jednotlivých církevních představitelů, kteří se významně angažovali v jednáních o náhradu za zcizené statky.²³

Dalšími historiky, kteří bohatě využili římské archivy, byli Jiří M. Havlík a Tomáš Parma. Havlík zmiňuje ve své přínosné monografii o arcibiskupu Valdštejnovi solní pokladnu na několika místech, zejména v souvislosti se snahou o obnovu farní sítě a s půjčkami císaři Leopoldovi.²⁴ Parma se ve své kvalitní monografii o kardinálu Ditrichštejnovi a v příspěvku do kolektivní monografie o vztahu českých zemí a papežství dotkl solní pokladny jen velmi okrajově. Dopustil se přitom několika nepřesností, které převzal ze starší literatury.

Značně zavádějící informace o solní pokladně se můžeme dočíst v nejnovější regionálně orientované literatuře. Jana Croÿ, autorka výpravné monografie o královéhradeckých biskupech a jejich rezidencích, uvedla, že solní pokladna byla zřízena v arcibiskupském paláci v Praze, ale peníze se ukládaly u Propagandy v Římě v římských scudech. Nepodařilo se mi dopátrat, na jakém základě k těmto mylným a vzájemně si odporujícím tezím dospěla.

Jak je z uvedeného přehledu patrné, většina údajů, které o solní pokladně doposud máme, pochází z literatury starší více než sto let. Tyto práce se navíc věnovaly téměř výhradně počátkům solní pokladny, zatímco její dějiny v 18. století stály stranou pozornosti. Pokud se v nich drobné zmínky k tomuto tématu objevily, byly zpravidla výrazně tendenční. V novějších syntetizující literatuře jsou často tyto informace nekriticky přejímány a někdy i rozšiřovány o historicky nepodložené interpretace.

---

²¹ Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecéze pražské od konce století XVII. do počátku století XIX. Díl I. Doba arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera (1694-1710)*, Praha 1917, s. 479–484.

²² Alessandro CATALANO, *La Boemia e la riconquista delle conscienze. Ernst Adalbert von Harrach e la controriforma in Europa centrale (1620–1627)*, Roma 2005; v češtině vyšel o tři roky později překlad této monografie pod názvem Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008.

²³ Alessandro CATALANO, *La politica della curia romana in Boemia: dalla strategia del nunzio Carlo Carafa a quella del capuccino Valeriano Magni*, in Richard BÖSEL – Grete KLINGENSTEIN – Alexander KOLLER (edd.) *Kaiserhof – Papsthof. 16. – 18. Jahrhundert*, Wien 2006, s. 105–121.

²⁴ Jiří M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna*, s. 123–136.

Cíle bádání

Hlavní cíl bádání je deklarován již v samotném názvu disertace: popsat vznik solní smlouvy a správu solní pokladny od jejího vzniku až po její připojení k náboženskému fondu. Tomuto tématu, jak lze vidět z přehledu literatury, se doposud žádný historik *en bloc* nevěnoval. V disertační práci představuji hlavní principy fungování *cassa salis*, na jejíž správě měla podíl, nejen Praha, ale také Vídeň a Řím. Velký důraz je kladen na vztahy mezi těmito centry, které rozhodně nebyly vždy idylické. Všímám si konfliktních momentů jak mezi jednotlivými představiteli katolické církve, tak i mezi státem a církví. Pozornost je rovněž věnována žadatelům o podporu ze solní pokladny a půjčkám panovníkům, které se jen velmi těžko vymáhaly zpět. Formou samostatných exkursů jsou pojednány i některé další oblasti, i když vzhledem k rozsahu sledovaného období bylo nutné dbát na to, aby byla zachována *aurea mediocritas*.

Farářské pokladně a zakládání nových farností se kvůli komplexnosti této problematiky věnuji jen v omezené míře, především v bezprostřední souvislosti se správou solní pokladny. Prameny ke *cassa salis* mohou pomoci k zodpovězení mnoha dalších otázek úzce souvisejících s katolickou reformací či rekatolizací v pobělohorských Čechách, na něž se budu snažit v této práci upozornit. Poněvadž byla solní smlouva svým charakterem konkordátem, úzce se dotýká i právní historie našeho státu. *Cassa salis* a *cassa parochorum* mají vztah i k dějinám umění a literatury. V průběhu 18. století totiž začaly být finanční prostředky ze solní pokladny využívány na rekonstrukce zchátralých nebo přírodním živlem či válkou zasažených církevních budov. Dobrozdání o špatném stavu těchto budov podávali i nejvýznamnější architekti své doby. Farářská pokladna pak poskytovala podporu nedostatečně zajištěným farářům, misionářům a učitelům a financoval se z ní i nákup vhodných katolických knih, které měly nahradit zabavenou nekatolickou literaturu.

Metodika bádání

Na základě důkladné pramenné heuristiky jsem se pokusil zrekonstruovat dějiny jedné instituce v průběhu času. Velké množství archivních dokumentů jsem při přípravě této práce doslovně přepisoval a nespokojil jsem se pouze s registry. Domnívám se, že tato metoda i přes svoji časovou náročnost přináší badateli četné plody.²⁵ Tento klasický přístup s důrazem na přímou metodu by možná někdo označil jako „*metodicky umírněný rankovský dějepis*“, ale dle mého soudu nachází stále své opodstatnění.²⁶ Pokud neznáme fakta, která vždy budou základními stavebními kameny historikovy práce, jen stěží můžeme uplatňovat jiné metody a přístupy a objevovat nové souvislosti. Kromě této hlavní metody jsem samozřejmě uplatňoval i jiné přístupy, zejména filologickou kritiku. Díky ní se jsem několikrát odhalil *lapsus calami* v již vydaných edicích pramenů²⁷ a

²⁵ Srov. Jaroslav ČECHURA, *Kriminalita a každodennost v raném novověku*, Praha 2008, s. 25–26.

²⁶ Srov. Dušan TŘEŠTÍK, *Mysliť dějiny*, Praha 1999, s. 59.

²⁷ Z edic jsou pro téma solní pokladny velmi důležité zejména vydané protokoly z kongregací Propagandy a zprávy vídeňských nunciů. Viz Hermann TÜCHLE (ed.), *Acta SC de propaganda fide Germaniam spectantia. Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1622–1649*, Paderborn 1962; Georg DENZLER (ed.), *Die Propagandakongregation in Rom und die Kirche in Deutschland im ersten Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden. Mit Edition der Kongregationsprotokolle zu deutschen Angelegenheiten 1649–1657*, Paderborn 1969; Hermann TÜCHLE (ed.), *Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1657–1667. Diasporasorge unter Alexander VII.*,

v prepisech pramenů z *Archivio storico „De propaganda fide“*, které jsou součástí fondu *Sbírka prepisů z italských a vatikánských archivů* (NA Praha). Jazyková analýza je velmi důležitá a stále nikoliv zcela doceněná disciplína.²⁸ V případě církevního *milieu* raného novověku nám samotné používání latiny či italštiny při komunikaci s papežskou kurií prozradí mnohé o sociálním pozadí a vzdělání pisatele. Proto jsem také považoval za vhodné většinu mnou přeložených citací z pramenů uvádět v poznámkách v originálním znění.

V archivu Propagandy jsem bádáním strávil jeden měsíc, během něhož se mi však podařilo zpracovat jen malou část potřebné materie. Jinak jsem byl odkázán na zmiňovanou *Sbírku prepisů* a při přípravě disertační práce jsem tento bohatý pramenný zdroj (cca 50 kartonů) zcela vyčerpал. Z metodologického hlediska by dnes bylo poněkud problematické zpracovávat pouze na základě těchto materiálů edici, nicméně využití tohoto zdroje pro historický výzkum je dle mého názoru zcela legitimní. V opačném případě by se devalvovala mnoholetá práce a úsilí českých historiků, kteří se tyto prameny snažili zpřístupnit dalším badatelům.

Velmi důležité prameny pro mou práci se rovněž nachází ve fondu Archiv pražského arcibiskupství (NA Praha) a ve fondu *Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta* (Archiv Pražského hradu). Významný dokument k dějinám solní pokladny se také nachází ve fondu *FA Harrach* (Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv). Z archiválií světské provenience byly pro mě nejdůležitější prameny uložené ve fondech *Stará manipulace* a *Česká dvorská kancelář* (NA Praha).

Obsah a struktura disertační práce

Disertační práce, strukturovaná převážně dle diachronního hlediska, je rozdělena do čtyř hlavních oddílů. V prvním kapitole kromě podání základního přehledu pramenů a zhodnocení dosavadní odborné literatury představuji osoby a instituce, které měly na starost správu solní pokladny. Je zde také pojednáno o klíčovém významu soli pro habsburskou monarchii. Ve druhé kapitole je nastíněn výchozí stav majetkových poměrů katolické církve a jsou zde také podrobně zmapována dlouhá a nesnadná jednání vedoucí k uzavření solní smlouvy. Samotný obsah smlouvy je pak analyzován z právněhistorického hlediska. Třetí kapitola je zaměřena přímo na správu pokladny mezi léty 1630–1710. Podkapitoly tohoto oddílu jsou členěny podle doby působení hlavních administrátorů solní pokladny, jimiž byli pražští arcibiskupové. Součástí této kapituly jsou i tři exkursy, z nichž první se věnuje defraudaci solní pokladny, druhý mnohaletému soudnímu sporu o statek Auřetitz zakoupený z peněz *cassa salis* a třetí pojednává o žádosti dvou královských měst o podporu.

Paderborn 1972; Hans KIEWNING (ed.), *Nuntiaturreich aus Deutschland 1628–1635 nebst ergänzenden Aktenstücken. Nuntiaturreich des Pallotto 1628–1630, I–II*, Berlin 1895–1898. Tato edice se však vyznačuje mnoha závažnými nedostatky, jak upozornil již H. Kollmann; Rotraud BECKER (ed.), *Nuntiaturreich aus Deutschland. 4. Band. Nuntiaturreich de Giovanni Battista Pallotto und des Ciriaco Rocci (1630–1631)*, Tübingen 2009; TÝŽ, *Nuntiaturreich aus Deutschland. 5. Band. Nuntiaturreich des Ciriaco Rocci. Ausserordentliche Nuntiaturreich des Girolamo Grimaldi (1631–1633)*, Berlin – Boston 2013; TÝŽ, *Nuntiaturreich des Ciriaco Rocci. Ausserordentliche Nuntiaturreich des Girolamo Grimaldi. Sendung des P. Alessandro D’Ales (1633–1634)*, Berlin – Boston 2016; TÝŽ, *Nuntiaturreich aus Deutschland. 4. Abt. 17. Jahrhunderts. Nebst ergänzenden Aktenstücken. 7. Band. Nuntiaturreich des Malatesta Baglioni, des Ciriaco Rocci und des Mario Filonardi. Sendung des P. Alessandro D’Ales (1634–1635)*, Tübingen 2004.

²⁸ K sociálním dějinám jazyka a vztahu mezi jazykem a společností v kontextu historiografie srov. Peter BURKE, *Jazyky a společnost v raně novověké Evropě*, Praha 2011.

Rok 1710 pak představoval zásadní mezník v dějinách solní pokladny. Po smrti pražského arcibiskupa Breunera v témže roce využila Propaganda sedisvakance a přistoupila k důkladné personální vizitaci solní pokladny. Její závěry byly klíčové pro správu pokladny v dalším průběhu 18. století. Nedlouhá vláda císaře Josefa I. navíc představuje jakési přechodné období v poměru státu a církve. Poslední kapitola sleduje dějiny solní pokladny od nástupu Karla VI. na trůn až po její vynětí z církevní správy a přivtělení k náboženskému fondu v roce 1782. Toto období se vyznačovalo stále silícími státními intervencemi do mnoha oblastí církevního života, které měly velký dopad na církevní majetek, a tedy i solní pokladnu. Podkapitoly jsou opět členěny podle působení jednotlivých arcibiskupů, i když důležitější roli při správě *cassa salis* měl v této době většinou jeden ze dvou spoluadministrátorů.

Přínos disertační práce

Disertační práce je prvním pokusem o zpracování dějin solní pokladny od jejího vzniku až po její připojení k náboženskému fondu. Na základě kusých a nepřesných informací o *cassa salis*, které zájemce o tuto tematiku mohl získat z dosavadní starší i novější odborné literatury, by mohl vzniknout značně pokřivený obraz dějin této instituce. Na několika místech jsem opravil teze starších historiků, které byly v české historiografii tradovány až do dnešní doby. Téma solní pokladny jsem však v této disertaci zdaleka nevyčerpal. Pokusil jsem se pouze postavit hlavní stavbu, k níž se mohou ze všech stran připojovat četné přístavby.

Název disertační práce *Praha mezi Vídní a Římem* neodkazuje na geografickou polohu, nýbrž na tehdejší církevně-politickou situaci. Praha se nacházela mezi těmito středisky světské a duchovní moci, jejichž společným cílem byla stále větší centralizace. Zatímco zpočátku probíhala centralizace v duchovní i světské sféře paralelně a bez větších obtíží, postupem času začalo docházet ke stále větším střetům, jež jsem se snažil ilustrovat na příkladu solní pokladny. Státní moc si totiž stále více nárokovala právo řídit vnější církevní záležitosti a stále méně byla ochotna tolerovat zasahování vyšších církevních instancí (papežské kurie, nunciatury, řeholních představených) do místních poměrů.

Otázka hmotného zabezpečení katolické církve a náhrady za zcizené statky byla poprvé vážněji řešena při jednáních o obnově pražského arcibiskupství počátkem 60. let 16. století. Již tehdy byl světskou stranou prosazován názor, že panovník není zavázán k celkové restituci církevního jmění, poněvadž ve válkách proti Turkům a všem odpůrcům katolické konfese rovněž bránil zájmy duchovenstva. Podobná argumentace se používala i ve 20. letech 17. století, kdy se tato otázka znovu otevřela. Státní moc si však byla dobře vědoma toho, že bez fungující církevní správy nebude rekatolizace Čech účinná. Proto se nakonec po dlouhých, v několika etapách probíhajících jednáních dospělo k vzájemnému kompromisu, jímž se stala solní smlouva.

Papežská kurie dlouho váhala s ratifikací tohoto konkordátu, jelikož z něj byla vyňata otázka hmotného zabezpečení farářů. Usilovala tedy o to, aby tato krajně důležitá záležitost byla vyřešena nějakým jiným zákonným opatřením a aby patroni byli donuceni respektovat výnosy tridentského sněmu. To se však nezdařilo a až do konce 17. století nebyl nalezen jiný finanční zdroj, z něhož by si faráři mohli doplňovat své nízké příjmy z rozvrácených beneficíí. Solní pokladna byla totiž primárně určena k financování zakládání nových biskupství a k podpoře těch řeholních řádů, které utrpěly největší majetkové škody do vlády císaře Rudolfa II. Přesto to byly právě řeholní řády a některé

kapituly, které proti uzavření solní smlouvy nejvíce protestovaly. Prostředky, jež měly z *cassa salis* dostávat, totiž zdaleka nenahrazovaly výnosy z někdejšího pozemkového vlastnictví. Pokusy o zpochybnění solní smlouvy se objevovaly ještě několik desetiletí po jejím uzavření.

Největší zásluhy na nastavení mechanismů solní pokladny a zajištění jejího provozu měl arcibiskup Harrach, první administrátor *cassa salis*. Ten se musel nejen vypořádat s protesty církevních institucí, ale rovněž musel řešit konflikty se solními úředníky. Během jeho dlouhého archiepiskopátu se podařilo založit dvě nová biskupství v Litoměřicích a Hradci Králové, jejichž hmotné zabezpečení bylo z velké části založeno právě na finančních prostředcích ze solní pokladny. Litoměřičtí, ale zejména hradečtí biskupové v budoucnu často žádali Propagandu o udělení další podpory na různé účely, jako byla stavba biskupské rezidence, kanovníckých domů či založení semináře.

Je třeba poněkud korigovat představu o mocné a bohaté barokní církvi v Čechách, obě biskupství v prvních desetiletích své existence totiž zápasila s nedostatkem prostředků. Další žadatelé o subvenci byli v první etapě zpravidla odmítáni s poukazem, že nejdříve je nutno založit dvě zbývající diecéze. Čtyři řeholní řády sice dostávaly ze solní pokladny pravidelný příspěvek, ale jejich žádostem o mimořádnou podporu nebylo často vyhověno. Propaganda tedy rozhodně nepodporovala pouze bohaté církevní instituce, jak jí to vyčítali světší úředníci, od nichž tuto argumentaci převzali i někteří historici.

Kardinálové Propagandy byli s Harrachovou správou pokladny v zásadě spokojeni. Posílali mu průběžně další instrukce, jimiž se měl řídit. Harrach, na rozdíl od svých nástupců, téměř nepoužíval prostředky z *cassa salis* pro své vlastní potřeby nebo na účely, které římská kongregace předem neschválila. Méně se však papežské kurii líbila skutečnost, že se pražský arcibiskup jako *legatus natus* odmítal podřídit vídeňské nunciatuře. S tímto problémem se papežská kurie vyrovnávala po celé 17. století a vídeňští nunciové ji opakovaně žádali o zásah, aby pražští arcibiskupové uznali svou závislost. Nakonec se nunciům podařilo prosadit, aby administrátoři solní pokladny byli povinni zasílat veškeré vyúčtování přes vídeňskou nunciaturu, jíž se měli biskupové primárně zodpovídat.

Zajímavá jsou hodnocení „národního charakteru“ Čechů, která nunciové příležitostně zahrnovali do svých zpráv adresovaných Propagandě. Jistě by stála za důkladnější prozkoumání otázka, co si vůbec papežští diplomaté pod termínem *nazione* představovali a proč nepoužívali raději termín *popolo*. Naši předkové nevycházeli z tohoto hodnocení nejlépe. Objevují se charakteristiky typu „*obvyklá pomalost národa*,“ „*bezmezná servilnost vůči nadřízeným*“, či „*pýcha a prudkost Čechů*“. Žádnou vyloženě pozitivní vlastnost jsem v jejich zprávách nenalezl. Nezdá se však, že by papežská kurie z těchto nelichotivých charakteristik vyvozovala jakékoli závěry, či dokonce na základě těchto zpráv rozvíjela komunikační strategie.

Nuncius Alberizzi v době Sobkova archiepiskopátu zpochybnil význam založení dalších dvou biskupství. Preferoval, aby se volné prostředky solní pokladny vynakládaly na obnovu farností. Tento plán podporovali i arcibiskupové Valdštejn a Breuner, ale Propaganda jej dlouho odmítala. Nikoli z důvodu, že by neuznávala zásadní důležitost navýšení počtu farností. Duchovní správci však podle jejího názoru měli být primárně zajišťováni z jiných zdrojů a solní pokladna měla sloužit ke svému původnímu záměru, jímž bylo zakládání biskupství. Biskupové, jako rovnocenní partneři světských pánů, by také mohli na patrony vyvíjet větší tlak, aby dodržovali své povinnosti. Názor Propagandy změnila až osobní žádost císaře Leopolda I., jenž stanovisko arcibiskupa Valdštejna podpořil. Kvůli tureckému nebezpečí a následným válkám se však podpora farností neustále odkládala. Až během Breunerova archiepiskopátu se z *cassa salis* oddělila

samostatná pokladna, jež se později začala nazývat *cassa parochorum*. Jejím hlavním zdrojem byly peníze, které platila královská komora jako úroky z půjček císaři. *Cassa parochorum* byla primárně určena pro zakládání farností, avšak uskutečnění tohoto záměru bránily jednak další půjčky císaři na válečné potřeby, jednak neoprávněné používání finančních prostředků ze solní i farářské pokladny, k čemuž se pražští arcibiskupové často uchýlovali.

Z těchto důvodů přistoupila papežská kurie po smrti arcibiskupa Breunera k personální vizitaci solní pokladny, již pověřila bývalého vídeňského internuncia Santiniho. Ten ji provedl velmi důkladně a vypracoval na jejím základě podrobnou relaci, v níž shrnul prohřešky, jichž se arcibiskupové při správě pokladny dopouštěli. Spočetl také všechny císařské i jiné dluhy a navrhl několik opatření pro budoucí efektivnější administraci. Santiniho vizitace však vyvolala velkou nevoli u světských úřadů, poněvadž o ní nebyly předem informovány. Je možné, že nařízení z následujícího roku, které zakazovalo cizím církevním představeným provádět vizitace bez zeměpanského povolení, souvisí i se Santiniho misí. Nepodařilo se mi to však ověřit.

Propaganda asignovala různé dlužné částky jednotlivým žadatelům o příspěvek, aby je s podporou nuncia od dlužníků vydobyli. Alespoň část dluhu vzniklého nevyplácením církvi náležejícího podílu ze solní daně v letech 1704–1709 se podařilo vymoci pražskému arcibiskupovi Khünburgovi. Proti dědicům arcibiskupa Breunara, jenž zanechal solní pokladně velký dluh, se dokonce postupovalo soudní cestou. Přestože se spor vyvíjel ve prospěch církve a Breunerové nabídli mimosoudní vyrovnání, peníze se od nich nakonec získat nepodařilo. Další, několik desítek let se táhnoucí soudní proces o vlastnictví statku Auřetitz dopadl v neprospěch církve. Světské soudy od počátku odmítaly, aby se ve sporu mohla jakkoli angažovat vídeňská nunciatura či papežská kurie, jak si to přál hradecký biskup Talmberk.

Spory se však vedly i mezi jednotlivými představiteli katolické církve. Arcibiskup Khünburg se tak například snažil s pomocí svého právního poradce vymoci domnělý 40 let starý dluh od benediktinského opata Otmara Zinkeho. Opat však vyhledal v klášterním archivu patřičné doklady o tom, že se ve skutečnosti nejednalo o dluh vůči solní pokladně, ale o peníze náležející císaři. Zde se ukazuje, jak důležitou roli měly archivy jednotlivých církevních institucí. Papežská kurie naopak hrozila Khünburgovi zásahem světského ramene a sekvestrací panství Dolní Břežany, pokud nevyrovná své dluhy u solní pokladny. V tomto kontextu by jistě bylo zajímavé blíže prozkoumat otázku, do jaké míry pražští arcibiskupové podporovali ze svých rodových statků menzální statky a zda docházelo i k opačnému jednání.

Dlouhodobá nespokojenost Propagandy s počínáním pražských arcibiskupů při administraci solní pokladny, o čemž byli kardinálové informováni jak nuncií, tak některými kanovníky metropolitní kapituly, vedla k deputaci zvláštního agenta, jenž měl dozorčí funkci. Toto opatření se však neosvědčilo. Dalším krokem bylo vydání papežského breve v roce 1729, v němž se hrozilo církevními tresty těm, kteří by neoprávněně manipulovali s prostředky solní či farářské pokladny. Aplikace tohoto breve však byla problematická, neboť již od roku 1706 platil zákaz vyhlašování církevních trestů bez zeměpanského povolení. Proto se jeho obsah před císařským dvorem tajil. Nakonec papežská kurie zvažovala v roce 1747 novou personální vizitaci, ale vídeňský nuncius ji upozornil, že k tomu není vhodná doba. V témže roce vyšel zákaz vizitací prováděných papežskými nuncií.

Kdykoli solní pokladna disponovala volným zůstatkem v dostatečné výši, pokoušeli se kardinálové v Římě prostřednictvím vídeňského nuncia realizovat původní plán na založení dalších biskupství. Tak tomu bylo i v roce 1733, kdy s touto myšlenkou znovu přišel nuncius Passionei. Nové biskupství se mělo stát obranným valem proti

narůstajícímu počtu tajných nekatolíků. Tento plán se však nesetkal u vídeňského dvora s podporou. Císařští ministři naopak předložili protinávrh, v němž se zasazovali o vynaložení všech prostředků na zakládání farností. Stejně neúspěšně dopadla iniciativa papežské kurie z přelomu let 1757–1758. Noví biskupové by mimo jiné znamenali posílení hlasu duchovního stavu na zemském sněmu, což nebylo v zájmu světské moci.

Zatímco v 17. století se světské úřady o stav solní pokladny zajímaly jen příležitostně, počínaje vládou Karla VI. jejich snaha získat přehled o zůstatku v pokladně značně zesílila. Císařský dvůr se rovněž snažil ovlivnit, komu Propaganda přidělí subvenci. Někteří neúspěšní žadatelé se pak sami obraceli na světské úřady, aby jejich žádost u papežské kurie podpořily. Tak se dále prohlubovala závislost katolické církve na státu. Do správy *cassa salis* však stát během vlády Karla VI. přímo nezasahoval. To se změnilo s nástupem Marie Terezie na trůn. Když panovnice zjistila, že je pokladna prázdná, začala uvažovat o zvláštní správě *ex parte politica*. Církevní majetek totiž stále představoval jakýsi záložní zdroj, který stát v případě potřeby využíval. Katolická církev byla nucena se s tím smířit a sama to i do jisté míry uznávala.

Výraznější podpora zakládání nových farností většinou ztroskotala na tom, že si císařský dvůr vyžádal všechny volné prostředky z obou pokladen na válečné potřeby. Situace se změnila až v 80. letech 18. století, kdy díky dlouhodobějšímu období míru a zřízení náboženského fondu vzniklo mnoho nových farností a byla založena českobudějovická diecéze. Propaganda se však na tom už nijak nepodílela. Noví biskupové museli zcela odpovídat představám císařského dvora a dvorská duchovní komise jim mohla vydávat příkazy. Arcibiskup Příchofský, poslední hlavní administrátor solní pokladny, nijak nevzdoroval úsilí císařského dvora zbavit Propagandu dispozičního práva.

Papežská kurie se z pozdějšího pohledu poněkud naivně domnívala, že pokud správa pokladny bude probíhat zcela v souladu se zněním solní smlouvy a arcibiskupové se budou přesně řídit jejími příkazy, nebude mít stát důvod zasahovat do její administrace. Vídni i českým stavům ve skutečnosti vadilo mnohem více, že o rozdělování podpory ze solní pokladny rozhoduje Řím, aniž by se na tom stát nějak podílel. Světské úřady se proto snažily stupňujícím se nátlakem přecházejícím až ve vydírání dosáhnout toho, aby Propaganda podporovala pouze předem schválené oblasti. Poukazovaly přitom na to, že vzdálený Řím nemůže znát skutečné potřeby církve v Čechách a že využívá své právo k účelům odporujícím solní smlouvě. Císař Josef II. se pak již ani nezdržoval hledáním důvodů, proč by měla být papežská kurie zbavena svého tehdy již pouze formálního dispozičního práva.

Kromě zpracování hlavního tématu tato disertační práce přináší i řadu nových poznatků k osobnostem pražských arcibiskupů, o jejichž činnosti a vztahu k římské kurii nejsme stále dostatečně informováni. Toto konstatování platí zejména o metropolitick působících v 18. století.

Seznam publikací doktoranda

Studie

- HONČ, Petr – HONČOVÁ, Adéla: „*Caso disgratiato*“ aneb nečekaný pád Viléma Zumackera, in: Tomáš PETRÁČEK – Oldřich CHLÁDEK – Veronika STACHUROVÁ et alii (edd.), Sborník k 65. narozeninám prof. Jaroslava Čechury (v tisku)
- *Praha mezi Vidní a Římem: Správa cassa salis v letech 1711–1782*, FHB 32, 2/2017 (přijato redakcí)
- *Právněhistorické aspekty solní smlouvy*, Revue církevního práva 67, 2/2017, s. 63–77
- *Solní smlouva a správa cassa salis v letech 1630–1710*, FHB 31, 2/2016, s. 169–197
- *Církevní majetek v českých zemích* (studie pro Českou biskupskou konferenci), Praha 2014 (<https://www.cirkev.cz/Media/CirkevOld/019545.pdf>)
- *Římský misál mezi tridentským a druhým vatikánským koncilem*, AUC Theologica, 1/2013, s. 151–171

Sborníky

- HONČ, Petr – MAREK, Bořivoj (edd.), *Visuque et auditu iuxta venerabilis adrogantiam effugerat. Sborník k 80. narozeninám prof. Bohumily Mouchové*, Jednota klasických filologů, Praha 2013

Recenze a zprávy

- Ignác Antonín Hrdina, *Dokumenty Tridentského koncilu*, Listy filologické 138/2015/3-4, s. 405-407
- *Profestricem Bohumilam Mouchová octoginta annos natam esse*. Vox Latina, vol. 49, č. 193, 2013, s. 458-459

Nejdůležitější použité prameny a literatura

Archivní prameny

Archivio Storico de Propaganda Fide:

Acta Sacrae Congregationis
Decreti
Lettere della S. C.
Miscellanea
Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali
Scritture riferite nei Congressi

Archiv Pražského Hradu:

Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta

Národní archiv Praha:

Archiv pražského arcibiskupství (APA)
Česká dvorská kancelář
Sbírka přepisů z italských a vatikánských archivů, Acta SCPF
Staré české místodržitelství
Stará manipulace

Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA):

Fond Familienarchiv Harrach

Edice

- BECKER, Rotraud (ed.): *Nuntiaturberichte aus Deutschland. 4. Band. Nuntiatoren de Giovanni Battista Pallotto und des Ciriaco Rocci (1630–1631)*, Tübingen 2009.
- BECKER, Rotraud (ed.): *Nuntiaturberichte aus Deutschland. 5. Band. Nuntiatoren des Ciriaco Rocci. Ausserordentliche Nuntiatoren des Girolamo Grimaldi (1631–1633)*, Berlin – Boston 2013.
- BECKER, Rotraud (ed.): *Nuntiatoren des Ciriaco Rocci. Ausserordentliche Nuntiatoren des Girolamo Grimaldi. Sendung des P. Alessandro D'Ales (1633–1634)*, Berlin – Boston 2016.
- BECKER, Rotraud (ed.): *Nuntiaturberichte aus Deutschland. 4. Abt. 17. Jahrhunderts. Nebst ergänzenden Aktenstücken. 7. Band. Nuntiatoren des Malatesta Baglioni, des Ciriaco Rocci und des Mario Filonardi. Sendung des P. Alessandro D'Ales (1634–1635)*, Tübingen 2004.

- DENZLER, Georg (ed.): *Die Propagandakongregation in Rom und die Kirche in Deutschland im ersten Jahrzehnt nach dem Westfälischen Frieden. Mit Edition der Kongregationsprotokolle zu deutschen Angelegenheiten 1649–1657*, Paderborn 1969.
- HAAS, Antonín (ed.), *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia, I/2, 1623–1624*, Praha 1954.
- KOLLMANN, Hynek (ed.), *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia I/1 1622–1623*, Praha 1923.
- KOLLMANN, Hynek (ed.): *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia. Prodromus*, Pragae 1939.
- MERCATI, Angelo (ed.): *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, Roma 1919.

Literatura

- BAHLCKE, Joachim *Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790)*, Stuttgart 2005.
- BALCÁREK, Pavel: *Kongregace pro šíření víry v době třicetileté války (její působnost, organizace, chod kanceláře a archiv)*, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, C 50, 2003, s. 131–141.
- BALCÁREK, Pavel: *Nuncius Caraffa a císařský dvůr ve Vídni v roce 1621*, in: *Sborník k 70. narozeninám prof. PhDr. Dušana Uhlíře, CSc.*, *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*, 7/2007, Opava 2007, s. 103–115.
- CATALANO, Alessandro: *„Das temporale wird schon so weith extendiret, daß der Spiritualität nichts als die arme Seel überbleibet.“ Kirche und Staat in Böhmen (1620–1640)*, in: Petr MAŤA – Thomas WINKELBAUER (edd.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740*, Stuttgart 2006, s. 317–343.
- CATALANO, Alessandro: *Die Tagebücher und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach*, in PAUSER, Josef – SCHEUTZ, Martin – WINKELBAUER, Thomas (edd.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch (MIÖG Ergänzungsband 44)*, Wien – München 2004, s. 781–789.
- CATALANO, Alessandro: *La Boemia e la riconquista delle coscienze. Ernst Adalbert von Harrach e la controriforma in Europa centrale (1620–1627)*, Roma 2005.
- CATALANO, Alessandro: *La politica della curia romana in Boemia: dalla strategia del nunzio Carlo Carafa a quella del capuccino Valeriano Magni*, in Richard BÖSEL – Grete KLINGENSTEIN – Alexander KOLLER (edd.): *Kaiserhof – Papstthof. 16. – 18. Jahrhundert*, Wien 2006, s. 105–121.
- CATALANO, Alessandro: *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008.
- GABRIEL, František: *Obchod se solí v Čechách v době od 17. do počátku 19. století*, Praha 1967.
- GINDELY, Antonín: *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Leipzig 1894.
- GINDELY, Antonín: *O vzniku tak zvané „Cassa Salis“*, *Výroční zpráva Královské české společnosti nauk*, č. III, 1883, s. 18–34.
- GUILDAY, Peter: *The Sacred Congregation de Propaganda Fide (1622–1922)*, *The Catholic Historical Review* 6, 4/1921, s. 478–494.
- HAVLÍK, Jiří M.: *Jan Fridrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby baroka*, Praha 2016.

- HELFERT, Joseph: *Von dem Kirchenvermögen und dem Religionsfonde*, Prag 1834.
- KOLLMANN, Hynek: *Jednání kardinála Harracha s dvorem císařským roku 1626–1627 v příčině náboženství*, ČČH 4, 1898, s. 389–409.
- KOLLMANN, Hynek: *O archivu Sv. Kongregace de propaganda fide*, ČMKČ 66, 1892, s. 423–442.
- KOLLMANN, Hynek: *O badání českém v archivě kongregace de Propaganda fide*, in: *Zprávy Zemského archivu království Českého* 1, 1906, s. 43–61.
- KOLLMANN, Hynek: *O vlivu Propagandy na vznik tak řečené pokladny solní (cassa salis)*, ČMKČ 72, 1898, s. 139–157.
- MAUR, Eduard: *Problémy farní organizace pobělohorských Čech*, in: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (ed.), *Traditio et cultus. Miscellanea historica Bohemica Miloslao Vlk archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, Praha, 1993, s. 163–176.
- MIKULEC, Jiří: 31. 7. 1627. *Rekatolizace šlechty v Čechách. Či je země, toho je i náboženství*, Praha 2005.
- PARMA, Tomáš: *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011.
- PETRÁČEK, Tomáš: *Rezidence hradeckých biskupů v relacích ad limina*, in: Petr POLEHLA – Jan HOJDA (red.), *Biskupská rezidence v Hradci Králové. 300 let od vybudování*, Hradec Králové 2010, s. 63–70.
- PODLAHA, Antonín: *Arcidiecese pražská v době arcibiskupa Jana Mořice Gustava hraběte z Manderscheidu (1734–1763)*, ČKD 74 (49), 1908, s. 65–71, 141–147, 216–221, 656–662; ČKD 77 (52), 1911, s. 519–527.
- PODLAHA, Antonín: *Arcidiecese pražská v době sedisvakance v letech 1733–1734*, ČKD 73 (48), 1907, s. 38–44, 124–130, 329–332, 393–399, 470–478, 611–625.
- PODLAHA, Antonín: *Catalogus codicum manu scriptorum, qui in archivio capituli metropolitani Pragensis asservantur*, Pragae 1923.
- PODLAHA, Antonín: *Dějiny arcidiecéze pražské od konce století XVII. do počátku století XIX. Díl I. Doba arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera (1694–1710)*, Praha 1917, s. 479–484.
- PODLAHA, Antonín: *Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum S. metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praestantia tempora*, Pragae 1912.
- PRÁŠEK, Justin V.: *Panování císaře Josefa II. Část I.*, Praha 1903.
- REZEK, Antonín: *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války (1637–1648)*, Praha 1890.
- REZEK, Antonín: *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha první. Od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III. (1648–1657)*, Praha 1892.
- REZEK, Antonín: *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha Druhá. Vladaření císaře a krále Leopolda I. (Část první)*, Praha 1893.
- RICHARD, Nicolas, *Clergé paroissial et changement religieux dans l'archidiocèse de Prague du Concile de Trente à la fin du XVIIe siècle*, disertační práce, Univerzita Karlova, Praha 2013, s. 1433–1533.
- RICHARD, Nicolas: *Proč v Čechách v 17. století založit novou diecézi? Pastorační strategie u zrodu biskupství v Hradci Králové*, in: POLEHLA, Petr (ed.): *350 let královéhradecké diecéze*, Červený Kostelec 2015, s. 21–35.
- SCHLENZ, Johann: *Das Kirchenpatronat in Böhmen. Beiträge zu seiner Geschichte und Rechtsentwicklung*, Prag 1928.
- SCHLENZ, Johann: *Geschichte des Bistums und der Diözese Leitmeritz. I. Teil: Geschichte der Gründung des Bistums Leitmeritz*, Warnsdorf 1912.

- SQUICCIARINI, Donato: *Die apostolischen Nuntien in Wien, Città del Vaticano* 2000.
- SVÁTEK, Josef: *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha III. Vladaření císaře a krále Leopolda I. Díl II.*, Praha 1894.
- SVÁTEK, Josef: *Panování Josefa I. a Karla VI.*, Praha 1895.
- SVÁTEK, Josef: *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha šestá. Panování císařovny Marie Teresie. Část II.*, Praha 1898.
- SZABO, Franz A. J.: *Kaunitz and Enlightened Absolutism 1753–1780*, Cambridge 1994.
- TRETERA, Jiří Rajmund – HORÁK, Záboj: *Konfesní právo*, Praha 2015.
- VOLF, Miloslav: *Boj o solný monopol v Čechách v XVI. a na počátku XVII. století*, ČČH 39, 1933, s. 297–326, 505–536.
- WOLF, Gerson: *Aus der Zeit der Kaiserin Maria Theresia*, Wien 1888.

Summary

“Cassa Salis“ is one of the crucial issues of history of the early modern Bohemia, which has not yet been given sufficient attention in Czech historiography. There are several reasons for this. Most of Czech historians, who have spent some time carrying out researches in the Vatican archives, were focused mainly on the Middle Ages, and sources to the early modern history remained outside their area of interest. Later, the political situation in our country was very unfavorable for study of Church history. A lot of different historical sources mostly written in German, Latin, Italian and Czech on the one hand and their difficult accessibility on the other hand can dissuade historians from this topic.

The salt agreement, which secured a share in the salt tax to the Catholic Church, was the result of long-lasting post-White Mountain negotiations on the ecclesiastical property between representatives of the secular and ecclesiastic power. These negotiations can be divided into several stages. Initially, the church struggled for restitution of all former property which was lost after the outbreak of the Hussite revolt. When it became apparent that this effort was unacceptable to the political power because it threatened stability of the right and interests of almost all of the Bohemian lords, the form of compensation was negotiated. The key phase of these negotiation proceeded at the turn of 1626 and 1627 in Vienna. It was agreed that the most appropriate means of compensation was a share in the salt tax, although some representatives of the Bohemian clergy did not agree with this plan. The term „compensation“ was problematic for the emperor’s advisers as well as the papal curia whose standpoint was presented by the Viennese nuncio. The emperor had long rejected moral obligation to the compensation; the Congregation for Spread of the Faith (Propaganda) then did not consider the offered financial resources as actual compensation for the stolen property. As a result, the agreement was finally called the salt agreement, which had the form of a concordat. The Emperor Ferdinand II ratified the agreement on 22 March 1630, Pope Urban VIII ratified it three years later on 5 March 1633. The main reason for the pope’s postponement of the ratification was a dispute over appointment of new bishops. The whole process was finally accelerated by a threat that the church would cease to receive its share in the salt tax.

The yields were much lower than expected. The annual yield regularly exceeded 20,000 guildens only after the 1680s, but it was still several times smaller than the original estimates. The pope entrusted supervision over the *cassa salis* to the Congregation for Spread of the Faith to which the archbishops were to send regular accounts. The actual operation of the salt treasury was ensured by officers delegated by the archbishop. Despite various safety measures, embezzlement of a large sum of money was not prevented in 1637. The salt treasury outlays can be divided into regular and irregular expenditures. The regular expenditures included contributions for the friars and operating expenses. The irregular outlays, which always had to be approved by the Propaganda, included one-off contributions for some of the ecclesiastical institutions. Requests for support from the salt treasury sometimes came from areas outside Bohemia. The monarchs repeatedly borrowed money from the salt treasury and repayment of these loans sometimes lasted for several decades. Consequently, the Propaganda repeatedly called on the archbishops to invest the cash in acquisition of profitable properties. The main purpose of the salt treasury was acquiring sufficient amounts of financial resources for establishment of new bishoprics. This effort succeeded only partially.

In 1671, Nuncio Mario Alberizzi was the first to propose to the Propaganda reconstruction of the parish network as opposed to establishment of further bishoprics. This project was also supported by Emperor Leopold I, Archbishop Wallenstein and his successor Breuner. As a result, a separate treasury, the so-called *cassa parochorum*, was established in 1696 with the purpose of establishing new parishes. The Propaganda feared that the Prague archbishops might start managing the salt treasury independently. This concern was also supported by the fact that Harrach's successors were far less consistent in sending the accounts to Rome and often spent resources from the salt treasury without prior approval. Dissatisfaction with administration of the treasury led to stricter supervision by the apostolic nuncios and visitations to the salt treasury in 1710. Report from this visitation became the basis for management of the treasury in the following course of the 18th century.

Particular attention is paid to the repeated violations of the concordat agreement during the 18th century, in which the authority of the Kingdom tried to deprive the Holy See of the right to distribute funds from the salt treasury. This process was concluded by its fusion with the Kingdom's religious fund during the reign of Emperor Josef II.

Anotace

Tato disertační práce se zabývá pobělohorskými jednáními o církevních statcích, vznikem konkordátní smlouvy (často označované jako smlouva solní) a správou solní pokladny v letech 1630–1782. Vysvětluje hlavní mechanismy fungování *cassa salis*, všímá si výše výnosů ze solní daně a různých účelů, na něž byly tyto prostředky vynakládány. Tím hlavním mělo být založení čtyř nových biskupství v Čechách, což se během 17. století podařilo jen částečně. Snaha o rekonstrukci farní sítě vedla na konci 17. století k založení oddělené pokladny tzv. *cassa parochorum*. Během celého období měla papežská kurie obavy, aby pražští arcibiskupové nespravovali solní pokladnu nezávisle na ní. Nespokojenost se správou pokladny nakonec vedla k utuženému dohledu ze strany apoštolských nunciů a k vizitaci *cassa salis* v roce 1710. Zvláštní pozornost je věnována opakovanému porušování konkordátu ze strany státu během 18. století. Státní moc se snažila zbavit Svatý stolec práva na rozdělování prostředků ze solní pokladny. Tento proces byl ukončen jejím přivtělením k zemskému náboženskému fondu za vlády císaře Josefa II.

Klíčová slova: solní pokladna, katolická církev, ekonomická historie 17. a 18. století, rekatolizace, rekonstrukce farní sítě, právo, papežská kurie

Abstract

This thesis is concerned with the post-White Mountain negotiations on ecclesiastical property, establishment of the concordat agreement (often referred to as the Salt Treaty) and the *cassa salis* administration between 1630 and 1782. It explains the main mechanisms of the ecclesiastical salt treasury, comments on the yields from the salt tax and various points where these resources were spent. The main intent was establishment of four new bishoprics in Bohemia, which was only partly achieved in the 17th century. At the end of the 17th century, the effort to reconstruct the parish network

led to establishment of a separate treasure, the so-called *cassa parochorum*. Throughout the period, the papal curia feared that the Prague archbishops might manage the salt treasury independently. In the end, dissatisfaction with its management led to stricter supervision by the apostolic nuncios and visitations to *cassa salis* in 1710. Particular attention is paid to the repeated violations of the concordat agreement during the 18th century, in which the authority of the Kingdom tried to deprive the Holy See of the right to distribute funds from the salt treasury. This process was concluded by its fusion with the Kingdom's religious fund during the reign of Emperor Josef II.

Keywords: salt treasury, Catholic Church, economic history of the 17th and 18th centuries, recatholicization, parish network reconstruction, law, Roman Curia